Бувальщина, яку розповів дячок ***ської церкви

За Хомою Григоровичем водилася дивна особливість: він до смерті не любив переповідати одне й те ж саме. Бувало часом як ублагаєш його розказати щось вдруге, то він або додасть нового, або переіначить так, що й упізнати не можна. Якось, один з тих панків — нам, простим людям, важко й назвати їх: писаки вони — не писаки, а от те ж саме, що й баришники на наших ярмарках. Нахапають, напросять, накрадуть усякої всячини, та й випускають книжечки, не товщі за буквар, кожного місяця або тижня. Один з цих панків і виманив у Хоми Григоровича цю саму історію, а він зовсім і забув про неї. Аж приїжджає з Полтави той самий панич у гороховому каптані, про котрого я говорив, і одну повість котрого ви, мабуть, уже прочитали; привозить з собою невеличку книжечку і, розгорнувши посередині, показує нам. Хома Григорович хотів уже був осідлати свій ніс окулярами, та, згадавши, що він забув їх підмотати нитками й обліпити воском, передав мені. Я, так як грамоту сяк-так розумію і не ношу окулярів, узявся читати. Не встиг перегорнути й двох сторінок, як він зненацька зупинив мене за руку.

"Стривайте! спочатку скажіть мені, що це ви читаєте?"

Скажу правду, я трохи отетерів від такого запитання.

"Як, що читаю, Хомо Григоровичу! вашу бувальщину, ваші власні слова".

"Хто вам сказав, що це мої слова?"

"Та чого ж іще, тут і надруковано: яку розповів такий-то дячок".

"Плюйте ж на голову тому, хто це надрукував! бреше сучий москаль. Чи я ж так говорив? Що то вже, як у кого чортма клепки в голові! Слухайте, я вам розкажу її зараз".

Ми присунулися до стола, і він почав:

Дід мій (царство йому небесне! щоб він на тому світі їв самі тільки буханці пшеничні та маківники в меду) умів прегарно розповідати. Бувало як почне — цілий день не зрушив би з місця, і все б слухав. Вже не пара якому-небудь теперішньому базіці, що як почне москаля везти[15], та ще й мовою такою, неначе йому три дні їсти не давали, то хоч берися за шапку, та з хати.

Наче тепер пам'ятаю — покійна стара, мати моя, була ще жива — як довгими зимовими вечорами, коли надворі тріщав мороз і замуровував наглухо вузькі шибки нашої хати, сиділа вона біля гребеня, виводячи рукою довгу нитку, гойдаючи ногою колиску і наспівуючи пісню, яку ніби тепер я чую. Каганець, тремтячи й спалахуючи, неначе лякаючися чогось, світив нам у хаті. Веретено хурчало; а ми всі, діти, зібравшися докупи, слухали діда, який через старість не злазив більше п'яти років з своєї печі. Та ні дивні розповіді про давню старовину, про наїзди запорожців, про ляхів, про молодецькі діла Підкови, Півтора-Кожуха і Сагайдачного не захоплювали нас так, як розповіді про яку-небудь старовинну дивну пригоду, від яких завжди дрож проходив по тілу і волосся ворушилося на голові. Часом страх було такий візьме від них, що звечора все здається бог знає яким страхіттям. Бувало вночі вийдеш чого-небудь з хати, то так і думаєш, що на постелі твоїй умостився спати виходець з того світу. І, щоб мені не довелося розповідати це вдруге, якщо не здавалася часом здалеку власна свитка, покладена в голови, дияволом, що згорнувся в клубок. Та головне у дідових розповідях було те, що за життя своє він ніколи не брехав і що було не скаже, то саме так і було.

Одну з його дивних історій перекажу тепер вам. Знаю, що багато набереться таких розумників, які пописують по судах і читають навіть гражданську грамоту[16], котрі, якщо дати їм у руки звичайний часослов[17], не розібрали б ні аза в ньому, а показувати на ганьбу свої зуби — є уміння, їм усе, що не розкажеш — смішки. Отаке невірство розійшлося по світу! Та на що, — от не люби мене боже і пречиста діво! ви, може, навіть не повірите: раз якось згадав про відьом — що ж!

знайшовся урвиголова, відьмам не вірить! Та, слава богу, от я скільки живу вже на світі, бачив таких іновірців, яким провозити попа в решеті[18]було легше, ніж нашому братові понюхати табаки; а й ті відхрещувалися од відьом. Та хай присниться їм, не хочу тільки вимовити, що саме, нічого й говорити про них.

Років, де там! більше ніж сто тому, говорив покійний дід мій, нашого села й не пізнав би ніхто: хутір, найбідніший хутір! Хаток з десять, не пообмазуваних, не вкритих, стирчало то там, то там серед поля. Ані тину, ані повітки добрячої, де б поставити худобу чи воза. Це ж ще багатії так жили; а подивилися б на нашу братію, на голоту: викопана в землі яма — от вам і хата! тільки по диму й можна було дізнатися, що там живе чоловік божий.

Ви спитаєте, чому вони жили так? бідність не бідність; тому, що тоді козакував майже кожен і набирав у чужих землях чимало добра; а здебільшого тому, що не було потреби обзаводитися доброю хатою. Якого народу тоді не вешталося по всіх усюдах: кримці, ляхи, литвинство[19]! Траплялося, то й свої наїдуть купами і обдирають своїх-таки.

Усякого було.

У тому хуторі з'являвся часто чоловік, або краще диявол у людській подобі. Звідки він, чого приходив, ніхто не знав. Гуляє, пиячить і враз пропаде, як у воду, і слуху немає. Там, зирк — знову мов з неба упав, вештається по вулицях у селі, якого тепер і сліду немає і яке було, може, не далі як за сто кроків від Диканьки. Назбирає зустрічних козаків: регіт, пісні, гроші сиплються, горілка, як вода… причепиться було до красних дівчат: надарує стрічок, сережок, намиста — дівати нікуди! Щоправда, красні дівчата трохи задумувалися, беручи подарунки: бог знає, може, справді перейшли вони через нечисті руки. Рідна тітка мого діда, що тримала у той час шинок на теперішній Опішнянській дорозі, в якому часто гуляв Басаврюк, так звали того бісівського чоловіка, якраз говорила, що ні за що на світі не погодилася б узяти від нього

подарунків. Знов, як і відмовитися: кожного візьме страх, як нахмурить він було свої щетинисті брови і кине спідлоба такий погляд, що, здається, забіг би бог знає куди; а візьмеш, то на другу ніч і чимчикує в гості який-небудь приятель з болота, з рогами на голові, і давай душити за шию, коли на шиї намисто, кусати за палець, коли на ньому перстень, чи тягти за косу, коли в неї вплетена стрічка. Бог з ними тоді, з тими подарунками! Та от лихо — і здихатися не можна: кинеш у воду — пливе чортячий перстень чи намисто поверх води, і до тебе ж у руки.

У селі була церква, як згадую, трохи чи не святого Пантелея. Жив тоді при ній ієрей, блаженної пам'яті отець Афанасій. Помітивши, що Басаврюк навіть у Великодню Неділю не буває в церкві, надумав був покартати його, накласти церковне покаяння. Де там! насилу ноги виніс. "Слухай, панотче!" гримнув він йому у відповідь: "Знай краще свої справи, ніж втручатися В чужі, якщо не хочеш, щоб козляча горлянка твоя була заліплена гарячою кутею!" Що робити з окаянним? Отець Афанасій оголосив тільки, що кожного, хто буде водитися з Басаврюком, буде вважати за католика, замість кобз та сопілок.

Мов скам'янівши, не зрушивши з місця, слухав Петро, коли невинне дитя лепетало йому Пидорчині слова. "А я думав, нещасний, іти в Крим та Туреччину, навоювати золота і з добром приїхати до тебе, моя красуне. Та не бути тому. Лихе око подивилося на нас. Буде ж, моя люба рибонько! буде і в мене весілля: тільки й дяків не буде на тому весіллі; ворон чорний закряче, замість попа, надо мною; чисте поле буде моя хата; сиза хмара — моя стріха; орел виклює мої карі очі; перемиють дощі козацькі кісточки, і вихор висушить їх. Та що я? на кого? кому скаржитися? Так уже, мабуть, бог велів, — пропадати, то пропадати!" Та й побрів прямісінько в шинок.

Тітка покійного діда трохи здивувалася, побачивши Петруся в шинку, та ще в таку пору, коли добрі люди йдуть до утрені, і витріщила на нього очі, мов спросоння, коли сказав він дати кухоль сивухи, мало не з піввідра. Тільки даремно думав бідний залити своє горе. Горілка щипала його за язик, як кропива, і здавалася йому гіркішою, ніж полин. Кинув від

себе кухоль на землю. "Годі журитися тобі, козаче!" гримнуло щось басом над ним. Оглянувся: Басаврюк! у! яка пика! Волосся — щетина, очі — як у вола! "Знаю, чого треба тобі: от чого!" Тут брязнув він з бісівською посмішкою шкіряним гаманом, який висів у нього біля пояса. Здригнувся Петро. "Ге, ге, ге! та як горить!" заревів він, пересипаючи на руку червінці. "Ге, ге, ге! та як дзвонить! Адже ж і діла тільки одного вимагатиму за цілу гору таких цяцьок". — "Дияволе!" закричав Петро. "Давай його, на все готовий!" Вдарили по руках. "Дивися, Петре, ти наспів якраз вчасно: завтра Івана Купала. Одну тільки цю ніч на рік і цвіте папороть. Не проґав! Я тебе буду чекати, опівночі, у Ведмежому яру".

Мені здається, кури так не дожидають тієї години, коли молодиця винесе їм зерна, як ждав Петрусь вечора. Тільки й знав, що дивився, чи не довшає тінь від дерева, чи не рум'яниться, сідаючи, сонечко, і що далі, то нетерпеливіше. Як же й довго! мабуть, день божий загубив десь кінець свій. От уже й сонця немає. Небо тільки червоніє з одного боку. І воно вже тьмариться. У полі холоднішає. Примеркає, примеркає і — смеркло. Насилу! З серцем, яке мало не вискакувало з грудей, зібрався він у дорогу, і обережно спустився густим лісом у глибокий яр, що називався Ведмежим. Басаврюк уже ждав там. Темно, хоч в око стрель. Один за одним пробиралися вони по грузьких болотах, чіпляючись за густі терники і спотикаючись майже на кожному кроці. От і рівне місце. Роздивився Петро: ніколи ще йому не доводилося заходити сюди. Тут зупинився і Басаврюк.

"Бачиш ти, он стоять перед тобою три пагорки. Багато буде на них квітів різних; та, борони тебе нетутешня сила, зірвати хоч одну. Але тільки зацвіте папороть, хапай її і не озирайся, що б тобі позаду не причулося".

Петро хотів було спитати… зирк — і нема вже його. Підійшов до трьох пагорків; де ж квіти? Нічого не видно. Дикий бур'ян чорнів навколо і глушив усе своєю гущиною. Та от спалахнула на небі блискавиця, і перед ним з'явилася ціла грядка квітів, все чудних, все небачених; тут і просте

листя папороті. Та завагався Петро і в роздумі став перед ним, узявшися обома руками в боки.

"Що ж тут незвичайного? десять разів на день буває бачиш це зілля; яке ж тут диво? Чи не надумала чортяча пика поглузувати?"

Зирк — червоніє маленька квіткова брунька і, неначе жива, рухається. Справді, дивно! Рухається і дедалі більшає, більшає і червоніє, як жар. Спалахнула зірочка, щось тихо затріщало, і квітка розгорнулася перед його очима, мов полум'я, осяявши й інші навколо себе.

"Тепер пора!" подумав Петро і простяг руку. Дивиться, тягнуться з-за нього сотні волохатих рук теж до квітки, і позад нього щось перебігає з місця на місце. Зажмуривши очі, смикнув він за стеблинку, і квітка зосталася у нього в руках. Усе стихло. На пні з'явився Басаврюк, що сидів увесь синій, як мрець. Хоч би поворухнув одним пальцем. Очі нерухомо втуплені в щось, видне тільки йому самому; рот наполовину роззявлений, і ані слова. Навколо не шелесне. Ух, страшно!.. Та от почувся свист, від якого похололо в Петра всередині, і здалося йому, неначе трава зашуміла, квіти почали між собою розмовляти голоском тоненьким, мов срібні дзвіночки; дерева загриміли сипучою лайкою… Обличчя Басаврюкове раптом ожило; очі блиснули. "Насилу повернулася, яга", буркнув він крізь зуби. "Дивися, Петре, стане перед тобою зараз красуня: роби все, що скаже, а то пропадеш навіки!" Тут розвів він сучкуватою палицею кущ тернику, і перед ними з'явилася хатка, як кажуть, на курячих лапках. Басаврюк ударив кулаком, і стіна захиталася. Великий чорний собака вибіг назустріч і, виючи, обернувшися на кішку, кинувся у вічі їм. "Не лютуй, не лютуй, стара чортихо!" промовив Басаврюк, додавши таке слівце, що добрий чоловік і вуха б заткнув. Зирк, замість кішки, баба з обличчям зморщеним, як печене яблуко, вся зігнута в дугу; ніс з підборіддям мов щипці, якими лущать горіхи. "Славна красуня!" подумав Петро, і мурашки побігли по спині у нього. Відьма вихопила в нього квітку з рук, нахилилася і щось довго шепотіла над нею, сприскуючи якоюсь водою. Іскри посипалися у неї з рота; піна з'явилася на губах. "Кидай!" сказала вона, віддаючи квітку йому. Петро підкинув, і,

що за чудо? квітка не впала прямо, але довго здавалася вогняною кулькою посеред темряви і, неначе човен, плавала у повітрі; нарешті, потихеньку почала спускатися нижче і впала так далеко, що ледве помітна була зірочка, не більша за макове зернятко. "Тут!" глухо захрипіла баба; а Басаврюк, подаючи йому заступ, промовив: "Копай тут, Петре. Тут побачиш ти стільки золота, скільки ані тобі, ані Коржеві й не снилося". Петро поплював на руки, схопив заступ, натиснув ногою і вивернув землю, вдруге, втретє, ще раз… щось тверде!.. Заступ дзвенить і не йде далі. Тут очі його почали розрізняти невелику, ковану залізом, скриню. Уже хотів він був дістати її рукою, та скриня почала опускатися в землю і дедалі глибше, глибше; а позад нього чувся регіт, більше схожий на зміїне сичання. "Ні, не бачити тобі золота, поки не дістанеш крові людської!" сказала відьма і підвела до нього дитя, років шести, накрите білим простиралом, показуючи знаком, щоб він одрубав йому голову. Остовпів Петро. Хіба жарти, відрізати ні за що, ні про що людині голову, та ще безневинній дитині! Спересердя зірвав він простирало, що накривало їй голову, і що ж? Перед ним стояв Івась. І рученята склало бідолашне дитя навхрест; і голівку похилило… Мов скажений підскочив до відьми Петро і вже підняв був руку…

"А що ти обіцяв за дівчину?.." гримнув Басаврюк і ніби кулю всадив йому в спину. Відьма тупнула ногою: синє полум'я вихопилося з землі; середина її вся освітилася і стала неначе з кришталю вилита; і все, що було під землею, стало видно, як на долоні. Червінці, самоцвіти, в скринях, у казанах, купами були навалені під тим самим місцем, де вони стояли. Очі його запалали… розум помутив-ся… як божевільний, ухопився він за ніж, і безневинна кров бризнула йому межи очі… Диявольський регіт загримів з усіх боків. Потворні страховища зграями стрибали перед ним. Відьма, вчепившися руками в обезглавлений труп, як вовк, пила з нього кров… Голова його пішла обертом! Зібравши всі сили, кинувся він тікати. Все освітилося перед ним червоним світлом. Дерева усі в крові, здавалося, горіли й стогнали. Небо, розжарившись, тремтіло… Вогняні плями, як блискавки, кружляли у нього перед очима. Вибившися з сили, вбіг він у свою халупку і, як сніп, повалився на землю. Мертвий сон охопив його.

Два дні й дві ночі спав Петро без просипу. Прокинувшись на третій день, довго оглядав він кутки своєї хати; та даремно намагався що-небудь згадати: пам'ять його була, як кишеня старого скнари, у якого копійки не видуриш. Потягнувшися трохи, почув він, що біля ніг брязнуло. Дивиться: два мішки з золотом. Тут тільки, неначе крізь сон, згадав він, що шукав якийсь скарб, що було йому самому страшно у лісі. Та якою ціною, як здобув він його, цього ніяк не міг зрозуміти.

Побачив Корж мішки і — розніжився: "Сякий-такий Петрусь, немазаний! та хіба я не любив його? та чи не був він у мене, як син рідний?" і почав плести старий шкарбан небувальщину, так, що того до сліз розібрало. Дивно тільки здавалося Пидорці, коли стала розповідати, як цигани, проходячи мимо, украли Івася. Він не міг навіть згадати обличчя його, так обморочило кляте чортовиння! Гаятися було нічого, полякові дали під ніс дулю, та й заварили весілля: напекли шишок, понашивали рушників та хусток, викотили бочку горілки; посадили за стіл молодих; розрізали коровай; заграли на бандурах, цимбалах, сопілках, кобзах — і почалося…

У старовину весілля були — куди нашим. Тітка мого діда було розкаже — гай, гай! Як дівчата у пишному головному уборі з жовтих, синіх та рожевих стрічок, поверх яких нав'язувався золотий галун, у тонких сорочках, вишитих по всьому шву червоним шовком і винизаних дрібними срібними квіточками, у сап'янових чоботях на високих залізних підковах, плавно, наче пави, і шумно, як вихор, скакали в горлиці. Як молодиці з корабликом на голові, верх якого зроблений був увесь з сутозолотої парчі, з невеликим вирізом на потилиці, з якого визирав золотий очіпок, з двома висунутими, один вперед, другий назад, ріжками з найдрібнішого чорного смушку; у синіх, з кращого полутабенку[20] з червоними клапанами кунтушах, гордовито взявшися в боки, виступали поодинці і розмірено вибивали гопака. Як парубки у високих козацьких шапках, у тонких сукняних свитках, попідперізувані шитими сріблом поясами, з люльками в зубах, загравали з ними та точили баляси. Сам Корж, дивлячися на молодих, не втерпів, щоб не згадати давнини.

З бандурою в руках, потягуючи люльку І водночас приспівуючи, з чаркою на голові, пішов дідуган, під гучний крик гуляк, навприсядки. Чого не вигадають випивши? Почнуть було надягати машкари, боже ти мій, на людину не схожі! Куди теперішнім переодяганням, які бувають на весіллях наших. Що тепер? — тільки й того, що вдають циганок та москалів. Ні, от було, один одягнеться жидом, а другий чортом, почнуть спочатку цілуватися, а потім схопляться за чуби… Бог з вами! Сміх нападе такий, що за живіт берешся. Поодягаються по-турецькому та по-татарському, все горить на них, як жар… А як почнуть дуріти та викидати штуки… ну, тоді, хоч святих винось. З тіткою покійного діда, яка сама була на цьому весіллі, трапилася цікава історія; була вона одягнена тоді в татарське широке вбрання, і з чаркою в руках частувала гостей. От одного і підбив лукавий хлюпнути на неї ззаду горілкою; другий, теж, видно, не промах, викресав у момент вогню, та й підпалив… полум'я спалахнуло, бідолашна тітка, перелякавшися, стала мерщій скидати з себе, при всіх, плаття… Галас, регіт, розгардіяш зчинився, як на ярмарку. Словом, старі люди не пам'ятали ніколи ще такого бучного весілля.

Почали жити Пидорка з Петрусем, мов пан з панею. Всього доволі, усе сяє… Одначе ж добрі люди хитали злегка головами, дивлячися на життя їх. "Від чорта не буде добра", говорили всі в один голос. "Звідки, як не від спокусника люду православного, прийшло до нього багатство? Де йому було взяти таку купу золота? Чому раптом саме того дня, коли забагатів він, Басаврюк зник, як у воду впав?" От і скажіть, що люди вигадують! Адже справді, не минуло й місяця, Петруся ніхто пізнати не міг. Чому, що з ним сталося, бог знає. Сидить на одному місці, і хоч би слово з ким. Усе думає і неначе хоче щось пригадати. Коли Пидорці пощастить змусити поговорити про що-небудь, неначе й забудеться, і почне розмову, і розвеселиться навіть; та ненароком гляне на мішки — "стривай, стривай, забув!" кричить, і знову задумається, і знову силкується щось згадати. А часом, коли довго сидить на одному місці, здається йому, що от-от все знову пригадується… і знову все зникло. Здається: сидить у шинку; несуть йому горілку; пече його горілка; гидка йому горілка. Хтось підходить, б'є по плечу його… а далі все неначе

туманом повивається перед ним. Піт котиться градом по обличчю його, і він у знемозі сідає на своє місце. Що не робила Пидорка, і радилася з ворожбитами, і переполох виливали, і соняшницю заварювали[21] — нічого не помагало. Так збігло й літо. Багато козаків обкосилися, завзятіші за інших і в похід подалися. Зграї качок ще товпилися на болотах наших; та кропив'янок уже і сліду не було. В степах зачервоніло. Скирти хліба то там, то там, мов козацькі шапки, бовваніли по полю. Траплялися по дорозі й вози, накладені хмизом та дровами. Земля затужавіла і де-не-де стала промерзати. Уже й сніг почав сипатися з неба, і гілля дерев вкривалося інеєм, неначе заячим хутром. От уже в ясний морозний день червоногрудий снігур, мов чепуристий польський шляхтич, прогулювався по снігових кучугурах, витягаючи зерно, і діти величезними киями ганяли по льоду дерев'яні дзиґи, тимчасом, як батьки їх спокійно вилежувалися на печі, виходячи часом із запаленою люлькою в зубах лайнути як годиться православний морозець, або провітритися і промолотити в сінях залежалий хліб. Нарешті, сніги почали танути і щука хвостом лід розбила, а Петро такий же, як і раніше, і що далі, то суворіший. Неначе прикутий, сидить посеред хати, поставивши біля ніг мішки свої. Здичавів; заріс волоссям; став страшний; і все думає про одно, все силкується згадати щось, і сердиться, і злиться, що не може згадати. Часто дико підводиться з свого місця, поводить руками, втуплює у щось очі свої, неначе хоче затримати його; губи ворушаться, мов хочуть промовити якесь давно забуте слово — і нерухомо зупиняються… Лють охоплює його, як навіжений, гризе й кусає собі руки і з досади рве пасмами волосся, поки, стихнувши, не впаде, неначе в забутті, а потім знову починає пригадувати, і знову лють, і знову мука… Що за напасть божа? Життя не стало Пидорці. Страшно їй було залишатися спочатку самій у хаті; та потім звикла бідолашна до свого лиха. Але колишньої Пидорки вже пізнати не можна було. Ані рум'янцю, ані посмішки; знесилилася, зачахла, виплакала ясні очі. Якось, хтось уже, мабуть, зглянувся над нею, порадив піти до ворожки, що жила у Ведмежому яру, про яку йшла слава, що вона вміє лікувати всі на світі хвороби. Вирішила спробувати востаннє; слово по слову, умовила бабу йти з собою. Це було надвечір, саме проти Купала. Петро непритомний лежав на лаві і не помічав зовсім нової гості. Аж от, поволі, почав

підводитися і придивлятися. Враз увесь затремтів, як на дибі; волосся піднялося… і він зайшовся таким реготом, що страх врізався в серце Пидорці. "Згадав, згадав!" закричав він у страшній веселості і, замахнувшись сокирою, кинув нею з усієї сили в бабу. Сокира на два вершки вгрузла в дубові двері. Баба зникла, і дитя років семи, у білій сорочці з накритою головою, стало посеред хати… Простирало злетіло… "Івасю!" закричала Пидорка і кинулася до нього; та привид увесь, з ніг до голови, вкрився кров'ю і освітив усю хату червоним світлом… Перелякана, вибігла вона в сіни; та, опам'ятавшися трохи, хотіла була допомогти йому; даремно: двері захлопнулися за нею так міцно, що несила була відчинити. Збіглися люди; почали стукати, висадили двері: хоч би одна душа. Уся хата повна диму, і посередині тільки, де стояв Петрусь, купа попелу, з якої де-не-де підіймалася ще пара. Кинулися до мішків: самі биті черепки лежали замість червінців. Витріщивши очі й пороззявлявши роти, не насмілюючись поворухнути вусом, стояли козаки, неначе вкопані в землю. Такий страх нагнало на них це диво.

Що було далі, не згадаю. Пидорка дала обітницю йти на прощу; зібрала майно, що залишилося після батька, і через кілька днів її справді вже не було в селі. Куди пішла вона, ніхто не міг сказати. Послужливі бабусі відправили були її вже туди, куди й Петро подався; та якось козак, приїхавши з Києва, розповів, що бачив у лаврі черницю, всю висохлу, як скелет, яка безперестану молилася, і в якій земляки, за всіма прикметами, впізнали Пидорку; що ніхто не чув від неї жодного слова, а прийшла вони пішки і принесла оправу до ікони божої матері, оздоблену такими яскравими самоцвітами, що всі зажмурювалися, на неї дивлячися.

Дозвольте, цим ще не все кінчилося. Того самого дня, коли лукавий забрав до себе Петруся, з'явився знову Басаврюк; тільки всі навтіки від нього. Дізналися, що це за птах: не хто інший, як сатана, що прибрав людської подоби для того, щоб відкопувати скарби; а через те, що скарби не даються нечистим рукам, так от він і приманює собі молодців. Того ж року всі покидали землянки свої і перебралися в село; але й там, одначе, не було спокою від проклятого Басаврюка. Тітка покійного діда говорила, що якраз сердився він найбільше на неї за те, що кинула

колишній шинок на Опішнянській дорозі, і всіма силами намагався відомстити їй. Якось сільські старшини зібралися в шинок і, як кажуть, розмовляли за чинами біля стола, посеред якого поставлений був, гріх сказати, щоб малий, смажений баран. Гомоніли про се й про те, було й про диковинки різні, і про чуда. От і приверзлося, ще б нічого, коли б одному, а то таки всім, що баран підвів голову, блудячі очі його ожили і засвітилися, і вмить з'явившися, чорні щетинисті вуси значуще заморгали на присутніх. Усі одразу пізнали на баранячій голові Басаврюкову пику; тітка діда мого навіть думала вже, що от-от попросить горілки… Шановні старшини за шапки, та мерщій додому. Іншим разом сам церковний староста, що любив часом побалакати віч-на-віч з дідівською чаркою, не встиг ще й двох разів дістати дна, як бачить, що чарка кланяється йому в пояс. Чорт з тобою! давай хреститися!.. А тут з жінкою його теж диво: тільки що почала вона замішувати тісто у величезній діжі, як діжа враз вистрибнула: "Стій, стій!" де там! узявшися в боки гордовито, пішла навприсядки по всій хаті… Смійтеся; одначе не до сміху було нашим дідам. І дарма, що отець Афанасій ходив по всьому селу з святою водою і ганяв чорта кропилом по всіх вулицях, а все ще тітка покійного діда довго скаржилася, що хтось, як тільки вечір, стукає в дах і шкрябає в стіну.

Та що там! От тепер на цьому самому місці, де стоїть село наше, здається все спокійно; але ж недавно, ще покійний батько мій і я пам'ятаю, як повз розвалений шинок, що його нечисте плем'я довго після того поправляло своїм коштом, доброму чоловікові пройти не можна було. З закуреного димаря стовпом шугав дим, і, піднявшися високо, так, що глянути — шапка впаде, розсипався гарячим жаром по всьому степу, і чорт, не треба було б і згадувати його, собачого сина, так схлипував жалісно у своїй конурі, що злякані гайворони зграями підіймалися із сусіднього дубового лісу і з диким криком метались по небу.